

ประติมากรรมพุทธประวัติ

มณฑปทิศ พระปรางค์
วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร

ดร. ภัทรวรรณ พงศ์ศิลป์
นักโบราณคดีชำนาญการ
กลุ่มวิจัยและพัฒนางานโบราณคดี กองโบราณคดี

ข้อมูลนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
โครงการวิจัยประติมากรรมรูปบุคคล วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร ปีงบประมาณ ๒๕๖๓

1

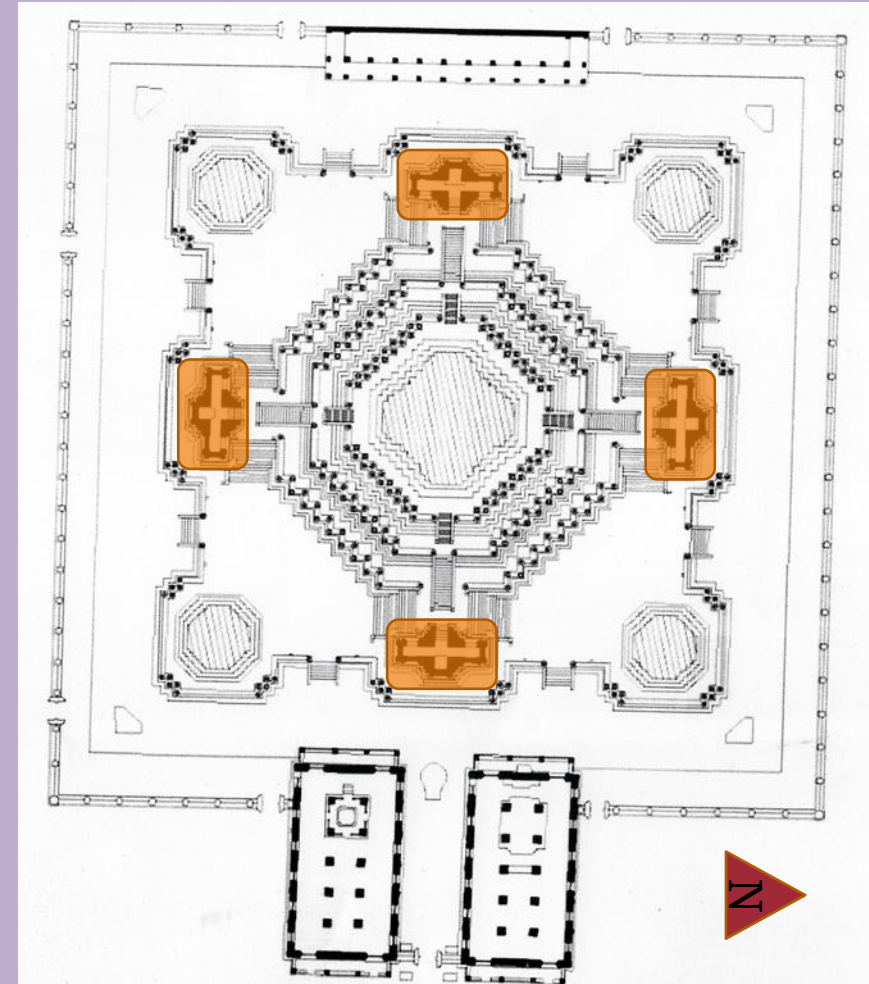

พระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม

- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะพระปรางค์วัดแจ้งให้เป็นพระมหาธาตุสำหรับพระนคร กรุงรัตนโกสินทร์ แต่ทำได้เพียงก่อฐานรากก็สิ้นรัชกาล
- พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระปรางค์ตลอดรัชกาลจนแล้วเสร็จ และมีการพระราชพิธีสมโภชพระปรางค์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
- พระปรางค์ วัดอรุณฯ สร้างขึ้นตามคติภูมิจักรวาลทางพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล ล้อมรอบด้วยปรางค์บริวาร สัญลักษณ์แทนเขาสัตตบริภัณฑ์ และมณฑปทิศ สัญลักษณ์แทนทวีปทั้ง ๔

มณฑปทิศ พระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม

ผังพื้นและรูปด้าน พระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม
ที่มา : กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี

ประติมากรรมพุทธประวัติ

ภายในมณฑปทิศ พระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม

ภาพถ่ายเก่า พ.ศ. ๒๔๗๐ (ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

- ประติมากรรมพุทธประวัติ ภายในมณฑป ทั้ง ๔ ทิศ รอบพระปรางค์ วัดอรุณฯ แสดงเหตุการณ์สำคัญตามพุทธประวัติ ณ สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ ประสูติ ณ ลุมพินีวัน, ตรัสรู้ ณ พุททคยา, ปฐมเทศนา ณ อสิปัตน มฤคทายวัน และปรินิพพาน ณ เมืองกุสินารา เช่นเดียวกับประติมากรรมพุทธประวัติภายในพระวิหารทิศรอบองค์พระปฐมเจดีย์
- การปฏิสังขรณ์พระปรางค์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๕๑ – ๒๔๕๒ มีบันทึกว่าพระพุทธรูปในมณฑปทิศสูญหายไปเหลือเพียงแต่ฐาน จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปปางต่างๆ ในวิหารคดรอบพระปรางค์ขึ้นไปประดิษฐานแทน และสร้างประติมากรรมประกอบขึ้นใหม่ เช่น พระสาวก ฐานพระ ต้นไม้ และโขดหิน
- สันนิษฐานว่า กลุ่มประติมากรรมพุทธประวัติเหล่านี้
  - สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่ชำรุดเสียหายไปแล้ว จึงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ หรือ
  - สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยได้นำประติมากรรมโบราณสมัยต่าง ๆ ประกอบเข้ากับประติมากรรมที่สร้างขึ้นใหม่ ให้เป็นเรื่องราวตามพุทธประวัติ

มณฑปทิศเหนือ : พุทธประวัติตอนประสูติ

- แสดงพุทธประวัติตอนที่พระนางสิริมหามายา พุทธมารดา ประทับยืน ทรงเหนี่ยวกิ่งไม้ และมีพระประสูติกาลเจ้าชายสิทธัตถะ ณ ลุมพินีวัน พระโพธิสัตว์ทรงย่างพระบาท ๗ ก้าว มีเทพี ๒ องค์ ประคองดอกบัวที่รองรับพระบาทพระโพธิสัตว์ ทรงชี้ด้นขึ้นฟ้าและลงดิน หมายถึง ทรงเป็นผู้ประเสริฐเหนือจักรวาลและโลกมนุษย์ และทรงประกาศว่าชาตินี้จะเป็นชาติสุดท้ายของพระองค์
- ประติมากรรมรูปพุทธมารดา ทรงเครื่องกษัตริย์ พระภูษาเป็นริ้วอย่างธรรมชาติ พระวรกายของพระโพธิสัตว์มีลักษณะสมจริงตามกายวิภาค มีขมวดพระเกศาและพระอุษณิษะอันเป็นมหาบุรุษลักษณะ ประติมากรรมรูปสตรีบริวารที่ประคองดอกบัวทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ ทรงภูษาลายดอก ประติมากรรมทั้งหมดตั้งอยู่บนฐานปูนปั้นเป็นโขดหินแบบธรรมชาติ หลักฐานจากภาพถ่ายเก่า พ.ศ. ๒๔๗๐ พบว่า ตามกิ่งไม้เคยมีใบไม้อย่างธรรมชาติ
- ประติมากรรม มีลักษณะแบบศิลปะรัตนโกสินทร์ อายุราวสมัยรัชกาลที่ ๔-๕

มณฑปทิศตะวันออก : พุทธประวัติตอนตรัสรู้ และเสวยวิมุตติสุข

- มณฑปทิศตะวันออก ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งภายในคูหาทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ ด้านละ ๑ องค์
- คูหาทิศเหนือและทิศใต้ ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัย บนฐานชุกชี ได้ต้นไม้อันแสดงพุทธประวัติตอนตรัสรู้ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พุทธคยา
  - พระพุทธรูปในคูหาทิศเหนือ พระวรกายมีลักษณะศิลปะแบบสุโขทัย แต่พระพักตร์ได้รับการปั้นซ่อมในสมัยหลัง
  - พระพุทธรูปในคูหาทิศใต้ มีลักษณะบางประการคล้ายแบบอยุธยาตอนต้น และได้รับการซ่อมในสมัยหลัง
- คูหาทิศตะวันออก ประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกขัดสมาธิราบ ปางสมาธิ ได้ต้นไม้อันแสดงพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุข สัปดาห์ที่ ๖ ที่ทรงทำสมาธิได้ต้นมุจลินท์ (ต้นจิก) มีพญานาคมุจลินท์แผ่พังพานปกป้องกันฝน พระพุทธรูปมีลักษณะแบบศิลปะสุโขทัย สกulptช่างกำแพงเพชร ส่วนพญานาคสร้างประกอบขึ้นภายหลัง

มณฑปทิศใต้ :

พุทธประวัติตอนแสดงปฐมเทศนา

- ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง ชัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย มีลักษณะแบบศิลปะสุโขทัย ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านนา
- ประติมากรรมรูปนักบวช ๕ รูป เกล้าผมมวย มีหนวดเครา นุ่งห่มผ้าเป็นริ้วอย่างธรรมชาติ นั่งพนมมือหันหน้าไปทางพระพุทธรูป สร้างขึ้นภายหลัง ราวสมัยรัชกาลที่ ๕ ลงมา
- แสดงพุทธประวัติตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาธรรมจักรกัปปวัตตสูตร โปรดหมู่ปัญจวัคคีย์ ก่อนที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองสาธนาถ แม้ว่าองค์พระพุทธรูปจะไม่ได้แสดงปางประทานเทศนาก็ตาม

มณฑปทิศตะวันตก : พุทธประวัติตอนปรินิพพาน

- ประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ บนพระแท่น ใต้ต้นไม้ ๒ ต้น มีพระสาวก ๗ องค์ นั่งพนมมืออยู่เบื้องหลัง
- แสดงพุทธประวัติตอนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ประทับสี่หลางไสยาสน์ตะแคงขวา หันศีรษะไปทางทิศใต้ บนพระแท่นที่พระอานนท์จัดถวาย ใต้ต้นรังคู่ ณ เมืองกุสินารา
- พระพุทธรูปปางไสยาสน์ และพระสาวกบางองค์ มีลักษณะแบบศิลปะรัตนโกสินทร์ บางองค์อาจกำหนดอายุได้เก่าแก่ถึงสมัยรัชกาลที่ ๓-๔ และได้รับการปั้นซ่อมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ลงมา

สรุป

- การสร้างประติมากรรมพุทธประวัติ ในมณฑปทิศรอบพระปรางค์ วัดอรุณฯ แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์แห่งการบูชาสังเวชนียสถานในพระพุทธศาสนา จึงได้มีการสร้างประติมากรรมพุทธประวัติไว้ ณ พระปรางค์ วัดอรุณฯ เจดียสถานสำคัญประจำกรุงรัตนโกสินทร์
- กลุ่มประติมากรรมพุทธประวัติเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สร้างต่อเติมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ และบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยการนำพระพุทธรูปโบราณสมัยต่าง ๆ มาประดิษฐาน และสร้างประติมากรรมประกอบขึ้นใหม่ พระพุทธรูปที่คัดเลือกมาประดิษฐานแล้วแต่มีคุณค่าทางศิลปกรรม ซึ่งบางองค์อาจแสดงปาง (มุทรา) ไม่ตรงตามพุทธประวัติตอนนั้น หรือมีการสร้างประติมากรรมประกอบให้ตรงกับพุทธประวัติ อีกทั้งมีข้อจำกัดของพื้นที่ในการจัดวางองค์ประกอบต่าง ๆ เนื่องจากเป็นสิ่งที่สร้างเพิ่มเติมขึ้นหลังจากที่สร้างพระปรางค์และมณฑปทิศแล้วเสร็จ รูปแบบของประติมากรรมจึงมีความหลากหลายทางอายุสมัยและศิลปะ ตามช่วงเวลาการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์

เอกสารอ้างอิง

- เชษฐ ติงสัญชลี. **สังเขปนิยสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล**. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๖.
- โบราณคดี, กอง กรมศิลปากร. **การบูรณะพระปรารักษ์ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร**. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๖๒
- ปริมาณชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๖.
- พัสวีลิริ เปรมกุลนันท์. **วัด-วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๐.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.
- ศิลปากร, กรม. **ประวัติวัดอรุณราชวราราม พร้อมด้วยแผนผัง ภาพปูชนียวัตถุสถาน และถาวรวัตถุ**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุดมศึกษา (แผนกการพิมพ์), ๒๕๑๐.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **เรื่องปฏิสังขรณ์วัดอรุณ**. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงศึกษาธิการ. ร.๕ ศ.๖/๑๖.